

БОНДАРЕНКО В. С.

Київський національний лінгвістичний університет

МОВНІ ЗАСОБИ ВСТАНОВЛЕННЯ МЕРЕЖІ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ФРАНКОМОВНОМУ МАГРИБСЬКОМУ РОМАНІ

У статті йдеться про особливості використання мовних засобів з метою актуалізації когнітивного процесу концептуальної інтеграції. Зокрема аналізується роль засобів створення експресивності, відомих під спільним терміном висунення, для генерації нових смислів у романах магрибської літератури, написаних французькою мовою.

Ключові слова: мережа концептуальної інтеграції, бленд, ментальний простір, когнітивна операція, висунення, повтор.

В статье идет речь об особенностях использования языковых средств с целью актуализации когнитивного процесса концептуальной интеграции. Анализируется роль средств создания экспрессивности, известных под общим термином выдвигание, для генерации новых смыслов в романах магрибской литературы, написанных на французском языке.

Ключевые слова: сеть концептуальной интеграции, блэнд, ментальное пространство, когнитивная операция, выдвигание, повтор.

The article is devoted to peculiarities of linguistic means employment in order to actualize cognitive process of conceptual integration. We analyze the role of expressivity means, known as foregrounding, for the generation of new meanings in francophone maghrebian novel.

Key words: conceptual integration network, blend, mental space, cognitive operation, foregrounding, repetition.

Актуальність проведеного дослідження визначається інтеграційними процесами в контексті діалогу мов і культур, що призводить до появи літератури, яка поєднує мову та чужорідну їй культуру.

Мета роботи полягає у виявленні ролі мовних засобів для встановлення мережі концептуальної інтеграції, яка дозволяє створити якісно нові смисли у франкомовному магрибському романі.

Об'єкт дослідження – мовні засоби актуалізації сітки інтеграції на основі окремих історій, як фрагментів твору у магрибському романі.

Предмет дослідження – специфіка використання мовних засобів встановлення бленду на основі контактної та дистантної розташованих фрагментів.

Матеріалом дослідження є франкомовні романи магрибської літератури.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше робиться спроба аналізу смислів франкомовного магрибського роману, на основі мережі інтеграції, встановленої за допомогою мовних засобів.

Франкомовні романи магрибських авторів, створені в межах постмодерністської парадигми, є результатом світових глобалізаційних процесів, внаслідок чого мультикультурність закономірно стає їх основною рисою. Структурно складна взаємодія магрибської арабо-берберської картини світу та французької мови в рамках художнього твору призводить до генерації якісно нових смислів, дослідження яких вимагає звернення до когнітивно-поетологічного аналізу, а саме – методики, заснованої на теорії концептуальної інтеграції, як такої, що дозволяє встановити неукорінені в свідомості представника тієї чи іншої культури концептуалізації [1:35].

Суть механізму полягає в поєднанні та компресії різного, в результаті чого виникає неадитивне, емерджентне значення [2:31]. Методика передбачає встановлення мережі концептуальної інтеграції, до якої входять декілька ментальних просторів, конструктів, побудованих для розуміння окремої ситуації, відповідно до провідних принципів, що їх надає мовне вираження [3:17]. Мережа складається з ввідних просторів (input spaces), які є вихідними ментальними конструктами, необхідними для подальшого розгортання операції встановлення значення, породжуючого простору (generic space), який містить спільні для ввідних просторів елементи, та інтегрованого простору (blend), в межах якого створюється нове значення (emergent structure). Встановлення відповідностей між ментальними просторами, тобто власне мережі, відбувається через когнітивну операцію аналогового мапування – ряду процедур пошуку та опрацювання цих відповідностей.

Особливістю методики є її універсальність – теорія блендінгу виходить за рамки власне лінгвістичного аналізу, застосовується для математичного аналізу, графічних образів, тощо. Чотиривимірною моделлю інтеграції розширює можливості аналізу конструювання та інтерпретації значення [4:100]. Остання властивість представляється особливо актуальною саме у застосуванні методики для дослідження розгортання смислів у творах франкомовної магрибської літератури з декількох причин.

Для франкомовного магрибського роману характерна свідомо зміна нарративних стратегій, він відходить від власне нарації, яка передбачає темпоральний, причинно-наслідковий зв'язок у тексті, та базується на

просторовій співвіднесеності елементів, для якої характерне позачасове зчеплення мотивів, що є ознакою орнаменталізму [5:247]. Твір, таким чином, постає як низка історій, які співвіднесені атемпоральними відносинами. На відміну від лінійного розгортання оповіді, процес сприйняття просторової наративної стратегії задіює механізми, на яких базується сітка інтеграції. Відбувається компресія часових, просторових відношень у внутрішньому просторі бленду. Іншими словами, операції інтеграції не перешкоджає часовий або просторовий розрив між ввідними просторами. Вибудовування смислів твору відбувається через зіставлення фрагментів, кожен з яких являє собою окрему історію. Встановлення бленду відбувається підчас нелінійного парадигматичного прочитання тексту. Саме історії виступають ввідними ментальними просторами, на базі яких, через низку когнітивних операцій, читач конструює новий смисл, що не є безпосередньо присутнім у вихідних ситуаціях, представлених у фрагментах, що співставляються. Бленд виникає не в межах словосполучення, фрази чи речення, а в масштабі тексту або фрагменту тексту. Встановлення мережі концептуальної інтеграції, яка поєднувала б два фрагменти тексту, передбачає наявність мовних засобів, що його уможливають.

Таким засобом є висунення (*foregrounding*) – винесення на перший план мовної форми, яка виступає в якості пошукового стимулу в процесі обробки інформації [6:21]. Першопочатково висунення розглядається як засіб актуалізації образу, залучення адресату до змістового плану тексту [7:283]. У рамках когнітивної лінгвістики вивчається роль висунення у розгортанні процесів породження та інтерпретації тексту. Ми вважаємо, що саме активація мережі концептуальної інтеграції є функцією, або ж однією з функцій, висунення як когнітивно значимого феномену. У франкомовних магрибських романах використовуються такі типи висунення як повтор та конвергенція. Дистантний повтор активує когнітивну операцію аналогії. Повтор також може бути присутній на фонетичному, лексичному та морфосинтаксичному рівнях твору, проявляючись як асонанс, алітерація, паронімія, причому один різновид повтору підкреслює інший, що створює конвергенцію. Сукупність стилістичних прийомів посилює ефект та стимулює короткострокову пам'ять, завдяки чому операція аналогії стає можливою.

Розглянемо функціонування повтору на прикладі мережі концептуальної інтеграції у романі туніського письменника А. Меммі

“La statue de sel”. У творі зустрічаємо варіативний повтор фрази “*Elle m'ordonna d'aller uriner ... sans quoi j'aurais la jaunisse*” [8:20] та “*Il m'obligea à uriner ... pour ne pas attraper la chaude pisse*” [8:269]. Повтор аналогічних речень зустрічається в контексті двох окремих історій. Назвемо їх епізод А та В відповідно. Епізод А розповідає про спогад дитинства наратора. Це згадка про першу небезпеку в житті хлопчика – інцидент з великою козою, яку маленький Олександр смикає за вовну, але та несподівано дає відсіч та штурхає дитину рогами. Історія завершується фразою “*Elle m'ordonna d'aller uriner ... sans quoi j'aurais la jaunisse*” (“Вона змусила мене помочитись, щоб не захворіти на жовтуху”), де відображається наївне вірування арабо-берберського люду про те, що хвороби можна уникнути, якщо помочитись відразу після інциденту, який може її спровокувати (контакт із хворою людиною, переляк, тощо). Епізод В представляє вже дорослого Олександра, який отримує перший сексуальний досвід із повією. Він завершується аналогічною першої фразою “*Il m'obligea à uriner ... pour ne pas attraper la chaude pisse*” (“Він змусив мене помочитись, щоб не захворіти на гонорею”). Хронологічно та сюжетно дві історії ніяк не пов'язані між собою – між першим та другим епізодами існує двадцятирічний часовий інтервал. Епізод А представлений на двадцятій, епізод В на двісті шістдесят дев'ятій сторінці тексту. Повтор маркованої культурноспецифічною інформацією фрази в сильній позиції, наприкінці представлених історій, є висуненням, що активує короткострокову пам'ять читача. В свідомості, таким чином, виникають та зіставляються два ментальні простори “перша небезпека – інцидент з козою” та “перший сексуальний досвід із повією”. Встановленню відношення аналогії між двома історіями сприяють також допоміжні лексичні повтори. Порівняємо:

Епізод А	Епізод В
<p><i>J'ouvris la porte toute grande et me trouvai, pour la première fois, seul en face des chevres, monstres aux longs poils soyeux ... J'hésitai sur le seuil, mais un plan, mûri depuis longtemps, me poussait: enfin se présentait l'occasion d'essayer le monde tout seul.</i> [8:20]</p>	<p><i>Je restai sur le seuil, indécis, n'osant ni avancer ni reculer, lorsque Bissor me poussa dans le dos. ... J'étais seul avec une femme dans une chambre ...</i> – <i>Vous savez ... vous êtes la première femme ...</i> [8:262–266]</p>

Ментальні простори двох історій вступають в інтеракцію та стають ввідними просторами, на основі яких утворюється бленд, різномасштабна мережа концептуальної інтеграції (див. рис. 1), в рамках якої обидва ввідні простори проектують в інтегрований простір свої елементи – фізична агресія, удар, переляк та байдужість, розчарування з першого та другого ввідних просторів відповідно.

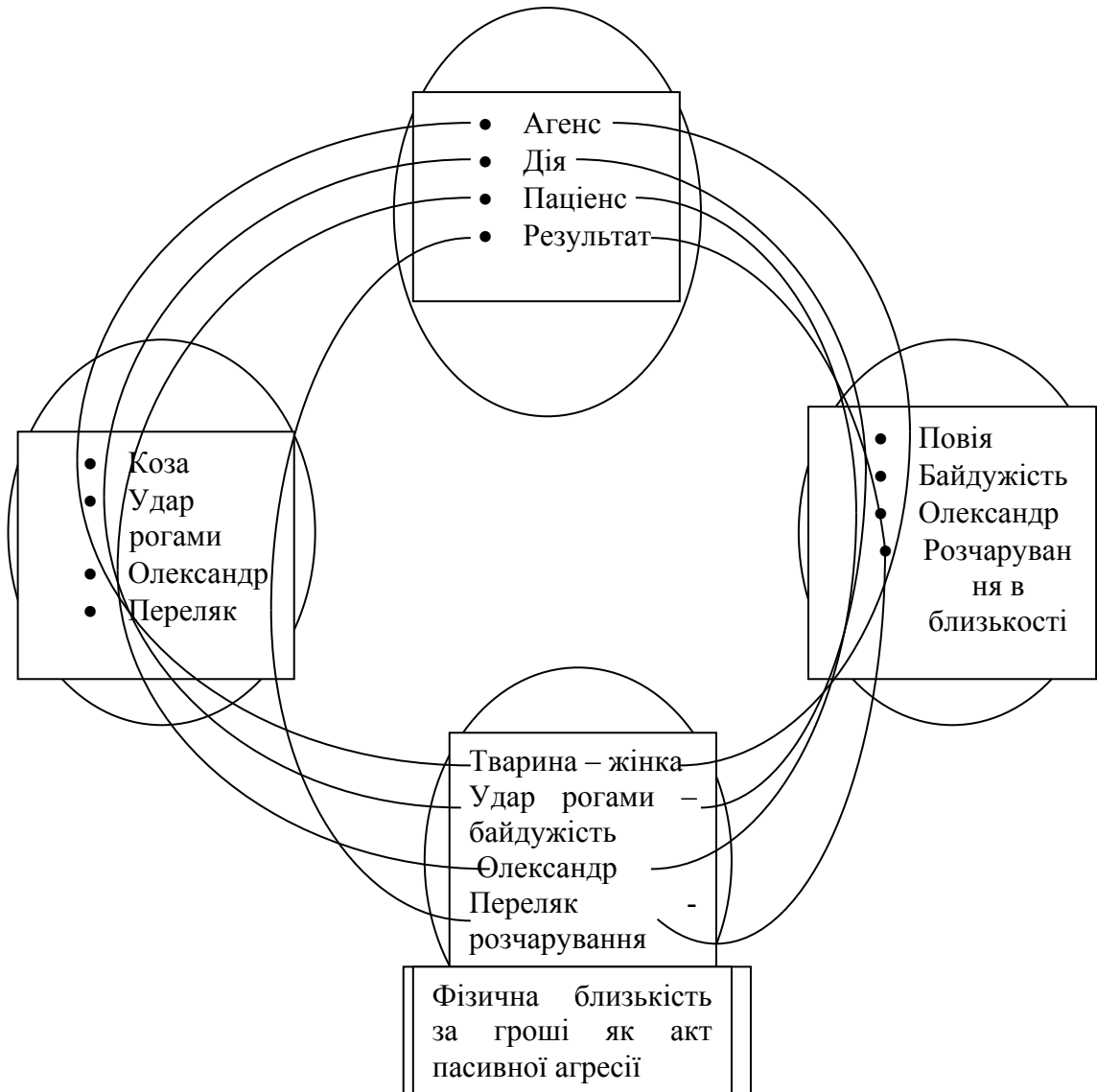

Рис. 1. Різномасштабна мережа концептуальної інтеграції

Як можна побачити, ключова роль у встановленні зв'язку між історіями та їх ментальними просторами належить повтору фрази, прагматичний ефект якого підсилюється незвичністю закладеної інформації. Специфіка використання засобу зумовлюється тим, що історії можуть бути як суміжно репрезентованими, переплетеними одна

з одною, так і розпорошеними в тексті твору, що ми і спостерігаємо у вищезазначеному прикладі. Відповідно до контактного чи дистантного розташування фрагментів, на яких базується мережа концептуальної інтеграції, змінюється і ускладненість висунення, їх єднальної ланки. Ми виділяємо наступні типи висунення, присутні в аналізованих нами романах магрибських авторів.

Для суміжно репрезентованих фрагментів єднальною ланкою може виступати:

- простий повтор окремої лексичної одиниці, наприклад, в романі “La statue de sel” два послідовно представлені фрагменти, служба у католицькому храмі та перебування головного героя у дитячому таборі, пов’язані лексемою “seul”: “*Seul j’émergeai de la foule à genoux, tout raide, crispé de honte et d’angoisse*” [8:67]; “*Je restais seul en plein ciel, m’ébattant à grands coups de bras dans une mer des nuages*” [8:68]. На основі встановленого таким чином бленду виникає новий смисл – самотність релігійна є одночасно самотністю соціальною.
- повтор полісемічної лексичної одиниці: в романі А. Меммі “Le Scorpion” дві історії – спроба самогубства дівчини та навмисне затоплення нею квартири – пов’язані багаторазовим повтором полісемічного дієслова “tirer” у значеннях “стріляти” та “змивати воду”. “*J’ai vérifié mon doigt pour être bien sûre que je saurais tirer, puis j’ai dirigé l’arme contre ma poitrine et j’ai tiré*” [9:144] “*J’ai tiré coup sur coup tout l’après-midi. A la fin je tirais comme un automate, je tirais, je tirais, sans arrêt*” [9:145]. Мережа концептуальної інтеграції актуалізує непохитність рішення вкоротити собі віку.
- використання паронімів, як, наприклад, “mère” (мати) та “mer” (море). Розповідь про матір головного героя роману “Le Scorpion” чергується з описами моря – “*Les femmes chez nous sont des très bonnes mères, elles donnent et jamais à contrecœur. [...] C’était avant le jour où la mer me devint hostile, car il m’advint d’avoir peur de la mer, moi, d’avoir peur de m’y aventurer seul*” [9:184]. В результаті інтеграції утворюється емерджентна структура “мати як небезпечна природна стихія”.

Для дистантно розташованих фрагментів більш характерний повтор на лексико-синтаксичному рівні, як ми продемонстрували на прикладі варіативного повтору речення. Неодноразово повтор

ускладнений алітераційними та асонансними ефектами, що утворює конвергенцію. Такий тип висунення характеризує більш високу семантико-стилістичну маркованість фрагменту, що і робить його придатним для активації сітки інтеграції на основі віддалених один від одного фрагментів тексту. Так, в романі “La statue de sel” дитячий спогад героя про життя у єврейському гетто та опис його від'їзду з дому в дорослому віці формують єдину сітку завдяки варіативному повтору: “Aux tièdes crépuscules d'été, la chaleur nous chassant des chambres, nous nous installions sur des chaises inclinés contre le mur, rehaussées de coussins pour faire fauteuil” [8:33]; “La chaleur avait chassé des appartements tous les locataires. L'été, ils installaient des chaises sur les trottoirs et bavardaient jusqu'à la première fraîcheur” [8:371]. Асонансно-алітераційний перегук *chaleur-chassant-chambres-chaises*, який створює лексичну анафору, сприяє затриманню інформації в короткостроковій пам'яті. Таким чином утворюється мережа інтеграції, що розкриває статичність оточення наратора, повну відсутність прогресу чи еволюції.

Отже, для встановлення мережі концептуально інтеграції, що заснована на співставленні окремих історій як фрагментів тексту, використовується принцип висунення, а саме, повтор та конвергенція. В рамках нашого дослідження висунення виступає активатором когнітивних операцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Fauconnier G. The way we think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities / Gilles Fauconnier, Mark Turner. – N. Y.: Basic books, 2002. – 407 p.
2. Воробйова О. П. Евристика модерністського дискурсу у когнітивно-поетологічному висвітленні (на матеріалі оповідань Вірджинії Вулф) / Ольга Петрівна Воробйова // Вісник Київськ. нац. лінгвіст. ун-ту. – Серія “Філологія” / гол. ред. І. Р. Буніятова. – 2009. – Вип. 1. – С. 31–43.
3. Fauconnier G. Mental spaces: aspects of meaning construction in natural language / Gilles Fauconnier. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 189 p.
4. Ковальчук Л. П. Теория концептуальной интеграции Ж. Фоконье и М. Тернера / Л. П. Ковальчук // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2011. – Вып. 8. – С. 97–101.
5. Шмид В. Нарратология / Вольф Шмид. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 311 с.
6. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / [Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г.]. – М.: Изд-во Московск. гос. ун-та им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
7. Болотнова Н. С. Коммуникативная стилистика текста: словарь-тезаурус / Н. С. Болотнова. – М.: Флинта; Наука, 2009. – 386 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Memmi A. La statue de sel / Albert Memmi. – P.: Gallimard, 1966. – 380 p.
9. Memmi A. Le Scorpion / Albert Memmi. – P.: Gallimard, 1969. – 323 p.